

bat, helyesebbet nem javasolhatok, de azt hiszem, ezen a dolgon még gondolkodni kell és lehet egy kicsit. Az mindenesetre Csepregi Zoltán magas tudományetikai mércéjét jellemzi, hogy „torzító általánosítása dacára (pl. nyaklóló nélkül dobálózik a „kálvinista” jelzővel)” Őze ötletét izgalmasnak és figyelemre méltónak tartja.

Meglehetősen sokat tudunk ma már a végvári társadalomról, és aligha kell itt részletezni, hogy ez a közösség, a „vitélő rend” vallását és nemzetiségét tekintve igencsak heterogén volt: magyarok, németek, délszlávok harcoltak együtt a végeken, természetesen Habsburg fennhatóság alatt. Ráadásul az Őze által csokorba gyűjtött eszmék jó része specifikusan egyetlen felekezethez sem kapcsolható. Azt sem veheti komolyan ma már senki, hogy a 'Türkenfrage' unalomig emlegetett lutheri fatalizmusának meghaladásához helvét indíttatások kellettek. Tudjuk, hogy az a törökellenes harcra buzdító híres könyv – Magyar István vitairata –, mely Zrínyi eposzához is forrásul szolgált, éppenséggel evangélikus volt, nem pedig református. Az egri katonák által 1562-ben benyújtott hitvallás tipológiai párhuzamát én nem az Őze Sándor által jelzett háborús, végvári kontextusban látom. Tekintetünket érdemes ismételtén a hódoltság felé fordítani, oda, ahol éppen ekkor jelentős vallási változások zajlottak. Ott venném föl a kutatás szálát, ahol Esze Tamás 1973-ban írt híres tanulmánya (*Sztárai Gyulán*) elejtette: Sztárai Mihály, a hódoltság reformátora 1563-ban Baranyából Gyulára költözött. Ő maga megmaradt régi evangéliumi hitelvei mellett, baranyai püspöksége azonban helvét irányba fordult. A fordulat pontosan egybeesik az egri hitvallás születésével. A magyarázatot a hódoltsági reformáció további tanulmányozása adhatja meg.

ÁCS PÁL

Album amicorum, Piemiņas albumu kolekcija (16.–19. gs.) Latvija Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā, Rokrakstu katalogs, – Die Stammbücher der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands (16.–19. Jh.), Handschriftenkatalog, Sastādījusi/Zusam

mengestellt von Aija Taimiņa, Riga, LU Akadēmiskais apgāds, 2013, XC, 365 p.

A mai Lettország területe a középkorban, majd a korai újkorban a Dán Királyság, a Német Lovagrend, a Litván Nagyfejedelemség, a Lengyel Királyság, a Svéd Királyság, majd az Orosz Birodalom fennhatósága alá tartozott. A kereszténységet a német lovagrend a maga hatalmi és főként kereskedelmi érdekei mentén terjesztette, és erőltette a terület lakóira. Az ide telepődő német polgárság azonban nem csupán a gazdálkodás terén mutatott példát, hanem az művelődési intézmények kialakítása terén is. A 15. század végére a terület bekapcsolódott az Északi-tenger menti német városok vérkeringésébe, az itteni ifjak már látogatták a nyugat-európai, főként német egyetemeket, eljutottak Itáliába is. A területen kialakult világi, egyházi, és szerzetesi intézmények könyvtárakat alapítottak. A 15. század második feléből már egy humanista könyvtár is ismert. Reinhold Soltrump (Reynoldus Salt-rumpp), a polgármester fia, maga is klerikus lett, a helyi iskolákat befejezve jogot tanult Lipcsében. 1477-ben tért haza Rigába, ahol egy bibliofil kör vette körül. Ő maga amatőr könyvdíszítő volt (illuminator), saját könyveit illusztrálta. Könyvtárának fennmaradt darabjaiba az 1470-es években német városokban készült rézmetszeteket ragasztott, és ezeket is kifestette (Aija TAIMIŅA, *15. gādsimta metāla griezumā jeb „skrošu” gravīras un Rīgas patricieša Reinholda Soltrumpa grāmatu likteņi = Mākslas Vēsture un Teorija*, 2004, Nr. 2, 5–19).

A protestáns reformáció gyorsan elterjedt Rigában, és ugyanabban az évben, amikor Martin Luther felhívást intézett a német városokhoz, hogy alapítsanak iskolákat, könyvtárakat és nyomdákat, a Rigából elküldött ferences és domonkos rendiek könyvtárait alapozva Európa egyik első közös használatú könyvtárát is megnyitották (*Bibliotheca Rigensis*, 1524). A könyvtár a korai újkorban jelentős állományt halmozott fel, ugyanakkor sajnos többször tűzvész áldozata lett. Az alapító állományból mintegy 500 kötet, köztük 261 ősnymtatvány élte túl az ország viharos történelmét. A 18. században a felvilágosodás eszméi alapján, a korszellem-

nek megfelelően, az „ideális könyvtár” gondolata már rigai képviselőt is tudhatott magáénak (Aija TAIMIŅA, *Ideālas bibliotēkās vizija 18. gs. izskāna, Kristofa Haberlanda un Johana Kristofa Berensa veltījums sav = Mākslas Vēsture un Teorija*, 2007, Nr. 8, 62–71). A rigai kereskedő, szabadkőműves, a városi könyvtár nagy patrónusa, Johann Christoph Berens (1729–1792) alakította ki ezt az elképzelést, és igyekezett adományaival meg is valósítani. 1792-ben már megjelent a Könyvtár első értékelése is, mégpedig úgy, hogy a terület (Livónia) irodalomtörténetébe helyezte azt el Karl Gottlob Sonntag, lutheránus superintendens (*Beyträge zur Geschichte und Kenntniß der Rigischen, Allen patriotischen Mitbürgern gewidmet*, Riga, Julius Conrad Daniel Müller, 1792).

A könyvtár története és állománya azonban majd csak a 19. század második felében került úgy a szakmai érdeklődés látókörébe, hogy kiadták az alapító dokumentumokat (*Bibliotheksordnung für die Stadtbibliothek zu Riga*, Riga, Müllersche Buchdruckerei, 1879), majd elkezdődött a könyvtár katalógusának tematikus kötetekbe rendezése. Előbb a jogi (*Katalog der Juristischen Abtheilung der Rigaschen Stadtbibliothek*, Bde 1-2, Riga, L. Weyde, 1874–1882), majd az orvosi (*Bibliotheca Rigensis, sectio medica*, Vorrede von Eugen von Bochmann, Riga, Haecker, 1891) könyvek leírása jelent meg. A könyvtár történetének tudományos feldolgozása azonban csak a két háború között, Lettország rövid ideig tartó függetlenségének időszakában jelent meg, Nikolaus Busch tollából (*Nachgelassene Schriften*, Bd. 2., *Die Geschichte der Rigaer Stadtbibliothek und deren Bücher*, Riga, 1937).

A Könyvtár alapításának 450. évfordulójának megünneplésére a szovjet időkben is sor került. Az 1974-ben tartott konferencia anyaga meg is jelent: *Bibliotēka 450, K jubileju Fundamental'noj Biblioteki Akademii Nauk Latvijasokj SSR, – 450 Jahre einer Bibliothek, Zum Jubiläum der Fundamental Bibliothek der Akademie der Wissenschaften der Lettischen SSR, 1524–1974*, Red. kollegija V. P. Allen, Eduard M. Arājs, Riga, Akadēmija Nauk Latvijasokj SSR, Izdat. Zinatne, 1974.

A már független Lett Köztársaság történetének első éveiben jelent meg a Könyvtár fennmaradt ősnymtatványainak szakszerű, lett, orosz és német nyelvű példányleírásokat tartalmazó kiváló kötetkatalógusa (*Incunabula Bibliothecae Rigensis, Katalogs*, Sastādītāja Rūta Astra Jēkabsona, Rīga, Zinātne, 1993). Kiadtak egy angol nyelvű, inkább turisztikai, de szakszerű történeti összefoglalót tartalmazó füzetet is (Venta KOCERE, *Latvian Academic Library*, Rīga, Latvijas Akadēmiska Bibliotēkā, 1993 (2. ed. 1996; 3. ed. 2000), és a nemzetközi irodalomban is megjelentek az első összefoglalások ennek a kivételesen gazdag gyűjteménynek a múltjáról (Ojar SANDER, „*Bibliotheca Rigensis*” und ihre Bücher 15. bis 18. Jahrhundert = *Nordost-Archiv*, IV(1995) 203–211). Így jutottunk el a Könyvtár alapításának 480. évfordulójának megünnepléséig, amely ugyancsak konferencia kötet közreadásával vált teljessé (*Bibliotheca Rigensis 480, Latvijas Akadēmiska Bibliotēkā gādsimtu liecībās*, Sastādītājas Dagnija Ivbulē, Rīga, Latvijas Akadēmiska Bibliotēkā, 2004).

A könyvtár ma a Rigai Egyetem felügyelete alá tartozik, mint a Lett Akadémia Könyvtára, sorsa a lett könyvtári rendszer átalakítása szellemétől függ. Mindenképpen az európai könyvtári kulturális örökség egyik északi kincsestára. Amint az az idézett szakirodalomból látszik, Aija Taimiņa lelkes, és nagy erudícióval rendelkező kutatója a Könyvtár történetének, és általában is az európai könyvtörténetnek. Forrásismerete meggyőző, sok ideje ugyan nem marad a kutatásra, hiszen a hatalmas könyvanyag modern katalogizálását is egyedül végzi. Szakértelmének kiváló bizonyítéka a most kézben tartott vaskos *Album amicorum* katalógus. Maga a gyűjtemény 28 darabból áll, a 16. századtól a 19. század elejéig használták tulajdonosaik ezeket az emlékkönyveket. Természetes, de a könyvtári gyakorlatban sajnos nem elterjedt módon, ehhez a gyűjteményhez sorolt 110 olyan önálló lapot, amelyen album-szerű bejegyzés olvasható. Még akkor is, ha nem tudta megállapítani, hogy kinek az emlékkönyve maradványát tartja a kezében.

Az egyes albumok leírása nagyon részletes, két nyelven (lettül és németül olvasható minden

a kötetben). A tulajdonos életéről megtudunk valamennyi adatot, amely felderíthető volt a levéltári, kéziratári és könyvtári forrásokban. Ezután következik valamennyi bejegyző felsorolása, feltüntetve a bejegyzések idejét és helyét, és megemlítve (ha magából az albumból kiderül), hogy a bejegyző és a tulajdonos viszonya milyen volt, a bejegyzés írója honnan származott. Az album kötetstörténeti és ikonográfiai értékelése sem hiányzik, ha annak merituma van a kérdésben.

A katalógus, a mutatók rendszere professzionális könyvtáros munka. A bevezető azonban pontosan jelzi, hogy a könyvtáros vérbeli kutató is. Az 'album amicorum'/'Stammbuch' használatának történetét olvashatjuk itt. A kora újkori elméleti megközelítésektől, a mai értékelhetőség bemutatásáig számos olyan észak-európai, illetve baltikumi példát említ itt, amelyek nem gyakran kerülnek elő a kérdés nemzetközi angol, német, olasz, spanyol vagy francia irodalmában. Az irodalomjegyzék, amelyből látszik, hogy milyen források és szakirodalom alapján dolgozta fel a kérdés történetét a szerző, nagyon tanulmányos olvasmány. Jelzi, hogy milyen korlátokba ütközik egy lettországi tudós. A nemzetközi szakirodalom hozzáférési korlátai számára erősebbek voltak – és sok tekintetben maradtak –, mint azt a más európai országokban élő kutatók elképzelni tudnák. Másrészt viszont számos olyan nyomtatott kora újkori forrást idéz, amelyeket nem találunk meg a legalaposabb szakmonográfiák hivatkozási apparátusában sem.

A bevezető számos megjegyzése, mikroelemzése mutatja a szerző művészettörténeti felkészültségét, így ez katalógus az albumok díszítéstörténete szempontjából az egyik legkiválóbban elemzett (legalábbis az általam ismertek között).

A bevezető egyben a lettországi utazási irodalom kis története is. Bemutatja az egyes utazók útját, kapcsolati rendszerét és nem utolsósorban azt a szerepet, amelyet az utazók, hazatérésük után, saját környezetükben játszottak (akár gazdasági, akár kulturális vagy más szerepről legyen szó).

A rigai Akadémiai Könyvtár 'album amicorum'-ának katalógusa, mint könyv is figyelemre méltó. Méltó az albumokhoz, formátumát is

az album-formátumot sejtetően választották meg. Kiváló minőségű papíron, gazdag illusztrációs anyaggal adták ki, valóban – mint az albumok maguk –, 'aere perennius' szándékkal készült.

MONOK ISTVÁN

„Jól őrizd helyedet”, Emlékezések Tarnai Andorra, Válogatta, szerkesztette Tüskés Gábor, munkatárs Bretz Annamária, A képeket válogatta Kecskeméti Gábor, Bp., 2014, Reciti, 124 p.

Könyvárusi forgalomba nem kerülő, csupán korlátozott példányszámban kézbe fogható, ám mindenki által elérhető könyvecskét bocsátott ki az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének „reciti” kiadója, amikor internetes terjesztésben jelentette meg a régi magyar irodalom húsz éve eltávozott kutatójának, Tarnai Andornak az emlékkönyvét. Klasszikus köszöntő kötet (Festschrift) már megjelent egyszer, eredetileg a tudós 70. születésnapjára szerkesztve Kecskeméti Gábor munkájaként, és amely a mester váratlan távozása következtében már csak posztumusz emlékkönyv lehetett: *Tarnai emlékkönyv*, (Bp., 1996, Universitas Kiadó). A szaktanulmányokat és bibliográfiát tartalmazó kötetet megelőzte egy alkalminak és játékosnak szánt füzetecske, amelyet Tarnai Andor tanítványainak rövidke írásai-ból állított össze a 60. születésnapra a tanszéki kolléga és a megemlékező alkalom ceremóniamestere, Kovács Sándor Iván, *Prodromus*, Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról, (Bp., 1985.). A mostani kiadványnak több érdekessége is van: szerkesztője, az írások válogatója Tüskés Gábor, aki nem volt Tarnai-tanítvány, sőt közvetlen kolléga is csupán rövid ideig, hiszen személyesen csak 1991-ben ismerte meg Tarnai Andort, aki akkor éppen Berlinben töltötte be a vendégprofesszori státust és csak ritkán tudott részt venni az MTA Irodalomtudományi Intézet rendezvényein. De érdekes maga az összeállítás is, mert ünneplő, búcsúztató és emlékező írások – jóllehet Tarnai Andorról szólnak –, nagyon élesen megvilágítják azt a kort, azt a tudományos közeget, amelyben Tarnai dolgozott és azokat a szereplőket, akik kollégaként

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

Alapítva 1876-ban

Fondée en 1876

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE
ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRATA

CENTRE DE RECHERCHES EN SCIENCES
HUMAINES DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES
DE HONGRIE ET DE LA
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE SZÉCHÉNYI
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA
PRESSE

Magyar Könyvszemle (Revue pour l'histoire du livre et de la presse – abrégé: MKsz)
Magyar Könyvszemle (Journal for the History of Book and Periodicals in Hungary – abbreviated: MKsz)
Magyar Könyvszemle (Zeitschrift für Buch-, und Pressegeschichte in Ungarn – gekürzt: MKsz)

131. ÉVFOLYAM 2015. 2. SZÁM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

MONOK ISTVÁN *főszerkesztő* ÁCS PÁL *társszerkesztő*
TERBE ERIKA *szerkesztő*

BOKA LÁSZLÓ BUDA ATTILA CSÁSZTVAY TÜNDE FARKAS GÁBOR FARKAS
MADAS EDIT NAGY LÁSZLÓ ROZSONDAI MARIANNE P. VÁSÁRHELYI JUDIT

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLET – COMITÉ SCIENTIFIQUE INTERNATIONAL

FRÉDÉRIC BARBIER (Paris), EDOARDO BARBIERI (Milano), VILIAM ČIČAJ (Bratislava),
HOWARD HOTSON (Oxford), EVA MÁRZA (Alba Iulia), FERENC POSTMA (Amsterdam),
URSULA RAUTENBERG (Erlangen), SIPOS GÁBOR (Cluj Napoca), VLADIMÍR URBANEK (Praha)

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

<http://epa.oszk.hu/00000/00021> · mksz@oszk.hu

Les articles de la revue sont indexer et préserver dans

HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE, MTA: REÁL, MTA: MTMT

A Magyar Könyvszemlét az MTMT indexeli és a REAL archiválja.

Megjelenik negyedévenként – Trimestrielle

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Budapest, Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: (+36-1) 303-3440; További információ: (+36-80) 444-444. Példányonként megvásárolható az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrássy út 45.) és az *Argumentum Kiadóban* (1085 Budapest, Mária u. 46.).

Előfizetési díj egy évre 5200 Ft.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg alatt vagy után). A Tanulmányok rovatba szánt kézírathoz fél oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk.